

ПРЕДОПРЕДЕЛЕНИЕ И СВОБОДА

чл. кор. проф. д.ф.н. АНГЕЛ СТЕФАНОВ

С настоящия текст ще се опитам да покажа, че човешката свобода би могла да надмогне дори предопределението, стига да се ръководи от вярата за спасение.

Предопределението зависи от степента на актуална зададеност на бъдещето. И наистина, ако бъдещето има актуална реалност, то човешкото биване в света ще бъде предзададено като история, в която няма място за свобода. Нека тръгнем значи от питането „Що е бъдеще?“

“Не е за вас да знаете години или времена, които Отец е положил в Собствената Си власт” – пише в Деянията на апостолите, 1: 7. И това важи за бъдещето изобщо, близко и далечно. На човек не е дадено да знае бъдещето, макар и да му е позволено да има спомен за миналото. Но принципното непознаване на бъдещето може да означава две различни неща:

(1) Бъдещето съществува по някакъв начин, но един онтично краен субект не може да има познание за него,

или че

(2) Бъдещето изобщо не съществува, така че просто няма какво да се познава.

Последната теза е валидна за наивния реализъм. Според него миналото вече не съществува, бъдещето още го няма, така че реално съществуване има само настоящето. Тази постановка обаче, независимо от своята пряка сетивна подкрепа, води до парадокси, като например този за липсата на продължителност на момента „сега“, през който светът се приема, че има актуално, а не потенциално битие, на които са се натъквали Любомъдри мъже като Секст Емпирик и Августин Блажени.

Какво казват съвременните философи по въпроса за бъдещето? За разлика от Нютоновата парадигма, която стои в хармония с наивно реалистката теза (2) – поради приемането на динамичния възглед за времето и три-измерността на света, Айнщайновата специална теория на относителността има за следствие тезата, че

(3) миналото, настоящето и бъдещето имат еднакъв онтологичен статус.

Тази теза, от своя страна, хвърля ръкавица както на презентистите, така и на привържениците на теорията за Вселената като постепенно нарастващ четиримерен блок. Приемането на това неоспорено следствие на теорията на относителността обаче – което стои в унисон с първата отбелязана в началото възможност бъдещето да съществува и да е нескрито за Бог, но да е непознато за хората – се загърбва често от съвременните философи. Две са, по мое мнение главните причини за това: първо, силното присъствие на феноменологичното направление в съвременните философски изследвания, и второ, следствието на самото следствие (3), че ако бъдещето е предопределено, то няма място за изява на човешката свободна воля. Естеството на последната тогава се превръща в натрапчива илюзия. Но дори това и да не е тревога за някой, който не се впечатлява от друго, освен от суетата и потребностите на ежедневието, е огромно предизвикателство пред теологията и философията.

В Свещеното писание могат да се открият редица места, в които недвусмислено се напомня за неотвратимостта на предопределението. След изпъждането на нелепо опитващия да Го подчини на себе си Сатана, Исус Христос извършва човеколюбиви изцеления на болни и страдащи хора и прогонва обладалите ги бесове, за което в Евангелието на Матей се уточнява: „за да се сбъдне реченото чрез пророк Исаия, който казва: „Той взе на себе Си нашите немощи, И болестите ни понесе”.” (Матей 8: 17) Сбъдването обаче на предопределени библейски ситуации, каквото е например покръстването на самия Христос с вода от Св. Йоан Кръстител,

или покръстването на апостолите с огън от Светия Дух, не лишава вярващите християни от мисълта за тяхната свобода на избор, към която прочее е насочено и Христовото учение. Човешката свобода не се пренебрегва, независимо от сбъднатите събития, предсказани от пророците, които внушават идеята за предопределение. Това е видно още от старозаветната книга на Йона, говореща за спасението на огромния за времето си град Ниневия, не поради нещо друго, а поради избора на цялото му население, от цяря до последния бедняк, да изоставят греховния си и разгулен живот, като се отдадат на смирение.

Не бих могъл да осмисля яркия момент от Новия завет, пряко предшестваш отвеждането на Учителя, без позоваване на ключовата роля на свободата. Той е съпътстван от изричането на редица предопределени събития, които се сбъдват: „Тогава Исус им казва: Вие всички ще се съблазните в Мене тая нощ, защото е писано: „Ще поразя пастиря; и овците на стадото ще се разпръснат”. А след като бъде възкресен ще ви изпреваря в Галилея.” (Матей, 26: 31, 32). И най-вече ключовото предсказание: „Тогава Исус рече на Петра: Тури ножа в ножницата. Чашата, която ми даде Отец, да я не пия ли?” (Иоана, 18: 11).

Но как да си обясним тогава привидно нелогичното поведение на Човешкия син, който горещо се моли на Отца Си да го отмине тази чаша? Нали Той знае, че е предопределен да я изпие, за което известява и учениците си, както и за останалите предопределени да се случат събития? Отговорът на това питане, което не съм чувал често да се коментира, мълви полугласно, че Исус се моли на Отца си не за друго, а за да не бъде прикован на кръста и да не изпита предсмъртните мъки, защото, по подразбиране, човешката му природа била вземала връх над божествената.

По моя интерпретация, не би трябвало да се мисли, че молитвата на Христос пред Отца му засяга Него Самия, независимо, че формално е изказана от първо лице: „Отче мой, ако е възможно, нека Ме отмине тази чаша; не обаче, както Аз искам, но както Ти искаш.” (Матей 26: 39) Ако

Той се моли само за Себе Си, това би означавало, че Той би искал да прекрати човекоспасителната Си мисия, както сам той се изразява, „на този свят”, което би било нещо абсурдно и немислимо. Но за какво тогава се моли Христос? Би трябвало да е за нещо, което да снесе противоречието между предопределението, че чашата трябва да бъде изпита, и молбата му към Отца, ако е възможно, това да не се случи. Сега въпросът може да се преформулира така: *За каква възможност се моли Христос?* Осъществяването на тази възможност не би могло да има по-малка цена от човешкото спасение и единение с Бог; защото, както ясно се пояснява това в Евангелието на Йоана (3: 17): „Понеже Бог не е пратил Сина на света да съди света, но за да бъде светът спасен чрез Него.”

Остава значи едничкият отговор, Христос да се моли *за скъсяване на пътя към спасението*, ако това е възможно. Тази възможност, обаче, вече не е нито у Отца, нито у Единородния Му Син. *Тази възможност е у самите човеци*. Тя би се осъществила чрез свободата им да не изпратят Христос на разпятието. Когато Пилат иска ясен отговор от юдеите кого да пуснат – разбойника Варава, или Христос, тълпата екзалтирано посочва разбойника. Човеците не са се възползвали от едничкото нещо, което Бог не би посегнал да им отнеме – *от свободата си да спасят своя Спасител*. Това обаче би означавало – да познаят, че той е наистина Човешкият спасител. Единствено това би съкратило човешкия път към спасението, който след разпятието не се прекъсва, но многократно се удължава.

Изглежда затова тъжи и Богочовекът, казвайки на Отца Си: „А това е вечен живот, да познаят Тебе, единния истинен Бог, и Исуса Христа, Когото си изпратил.” (Йоана 17: 3) И още: „ Отче праведни, светът не Те е познал, но Аз те познах; и тия познаха, че Ти се ме пратил.” (Йоана 17: 25)

Макар и частично, спасително възкресение се осъществява, но не за всички човеци, а за избран кръг от смъртни праведници и мъченици на вярата. „И ето, завесата на храма се раздра на две от горе до долу, земята се разтресе, скалите се разпукаха, гробовете се разтвориха и много тела на

починалите светии бяха възкресени, (които, като излязоха от гробовете след Неговото възкресение, влязоха в светия гпад, и се явиха на мнозина).” (Матей 27: 51-53)

Единствено свободата на хората да познаят своя Спасител би могла да разчупи предопределението. „Но ако и да бе извършил толкова знамения пред тях, те пак не вярваха в Него” (Иоана, 12: 37). Когато свободата е потисната, когато дори учениците Му се отричат от Него след залавянето му в Гетсиманската градина, Христос, знаейки отнапред това, изрича: „Духът на истината, когото светът не може да приеме, защото го не вижда нито го познава.” (Иоана 14: 17)

Библиографска справка.

Стефанов, Ангел С. (2012) Предопределение и свобода. В: С. Пенев (съст.) *Религия, ценности, ортодоксалност и интеркултурен диалог*. Съвместно издание с РКИЦ София и списание *Идеи*, С., с. 86-89.